

Eesti elanike suhtumine kohustuslikku usundiõpetusse

Olga Schihalejev

Abstract Estonian Residents' Perspectives on Compulsory Religious Education

Religious education in the context of general education has been a controversial issue in Estonia for several decades. Although non-confessional religious education is included in national curricula for basic school and for upper secondary schools, the subject of religious education can be found as elective only in few schools, almost exclusively at upper secondary level. The article distinguishes between confessional and non-confessional religious education in Estonia. The main focus of the article is the attitudes to compulsory courses of non-confessional religious education based on the survey „On Life, Religion, Religious Life“ conducted in 2020. In doing so, attitudes according to respondents' age, education, religious background and other questions are analysed. Strong support of churches may become obstacle to religiously sceptical people, especially if it is coupled with dis-support of educational authorities.

Keywords: religious education, school, public opinion, survey.

Usuteemalise hariduse andmine üldhariduskoolis on olnud vastuoluline teema vähemalt viimase 100 aasta jooksul. Esimene rahvalgatuslik referendumgi Eestis aastal 1923 oli just usuõpetuse küsimuses (Valk 1997; Valge 2016). Toonane parlament otsustas, et Eesti algkoolide programmidest tuleb usuõpetus välja jätta. See tekitas nii kirikuringkondades kui ka lastevanemate seas aga suurt vastuseisu, mis päädis 1923. aasta veebruaris toimunud rahvahääletusega, mille tulemusena toodi usuõpetus koolide õppeprogrammi tagasi ning parlament pidi laiali minema. Ka iseseisvuse taastanud Eestis on olnud ainel tuliseid vastaseid ning pooldajaid (Schihalejev, Soom ja Lehtsaar 2014). Nagu olen ka oma varasemates artiklites maininud, on seejuures tihti vaieldud küll pealtnäha sama, kuid siiski väga erineva fookusega aine üle (Schihalejev 2020). Seetõttu pean oma artiklis kõigepealt avama usundiõpetuse mõiste sisu ning esitama selle erinevaid tõlgendusvõimalusi. Artikli põhifookus on vastus 2020. aastal läbiviidud uuringu „Elust, usust, usuelust“ (edaspidi EEU, millele lisatakse täpsustuseks uuringu läbiviimise aasta, vastavalt 2020 või 2015) 34. küsimusele „*Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?*“. Seejuures analüüsin, millise hariduse, vanusegrupi ja maailmavaatelise taustaga inimesed nõustusid eelnimetatud väitega ja millised pigem mitte. Kõrvutan viimase uuringu andmeid EEU 2015. aasta ja oma varasemate uuringute tulemustega. Artiklis esitan vaid neid tulemusi, kus eri vastajate gruppide vahel leiab statistiliselt olulisel määral erinevusi, täpsemalt neid, kus hii-ruut-statistiku väärtus p on alla $0,01^1$.

Aine nimetusest

Eri aegadel ja erinevates üldhariduskoolides on õpetatud ainet, mis tegeleb ühe või mitme religiooniga – õppeaine nimetus on varieerunud. Tänapäev Eestis üldhariduskoolides õpetatakse lisaks enamlevinud usu- ja usundiõpetusele ka näiteks maailmavaateõpetust,

¹ Hii-ruut-testi kasutatakse kahe muutuja analüüsis, et otsustada tabelis esitatud tunnuste seotuse statistilise olulisuse üle ehk kuivõrd võib leitud erinevus olla juhuslik. Mida väiksem on p väärtus, seda suurema tõenäosusega pole leitud erinevus juhuslik. Statistiliselt olulisel määral olevate erinevuste korral on p väärtus alla $0,01$, mis tähendab, et tõenäosus, et leitud erinevus on juhuslikku laadi, on alla 1%.

usundilugu, religiooniõpetust või ka kultuurilugu ning palju teisi (Härm ja Schihalejev 2019). Põhiliselt religiooni käsitlevate ainete koondnimetusena on kasutatud terminit „religiooniõpetus“ (Härm 2021; Feldveber 2021). Kuigi segadus selle aine nimega Eesti koolides on ikka veel empiiriline tõsiasi, eristavad kehtivad Eesti seadused selgesti kahte erineva suunitlusega ainet, nimelt usu- ja usundiõpetust.

Üheusuõpetamisele orienteeritud aine on **usuõpetus**, sedasaab õpetada vaid maailmavaatelistes erakoolides: „*Erakoolis võib anda konfessionaalset usuõpetust erakoolinõukogu kehtestatud tingimustel ja korras. Konfessionaalse usuõpetuse õppimine on vabatahtlik*“ (Erakooliseadus 2019, §11(5)). See aine keskendub selle usu õpetamisele, mida vastava kooli maailmavaatelse alusena esitatakse. Taoline lähenemine eeldab, et koolipidaja, usuõpetuse õpetaja ja aines osalevad õpilased jagavad sarnast usulist tausta. Nii on põhjust eeldada, et katoliku koolis annab katoliiklasest õpetaja pisut erinevat usuõpetust kui õigeusu kooli õigeusklik õpetaja. Samas leiame mitmetes kristlikes koolides Eestis pigem oikumeenilist kristlikku usuõpetust kui rangelt konfessionaalset lähenemist (Käpp 2021), ning ka neis koolides käivad lapsed pole sama konfessionaalse taustaga ega isegi mitte kristlikest peredest (Schihalejev 2009, 59). Kuid usuõpetus ei pea definitsiooni järgi olema sugugi kristlik. Ka mitmetes waldorfkoolide tunniplaanis on usuõpetuse aine, milles leiame antroposoofilisi elemente. Kui Eestis avataks ka teisi maailmavaatelse profiiliga koole, näiteks islami kool, budistlik kool või miks mitte ateistlik kool, võiks neiski seaduse järgi olla usuõpetus, mis keskenduks vastavalt islamile, budismile või ateismile.

Erinevaid religioone tutvustav aine, **usundiõpetus**, on alates 2010. aastast kuni hetkel kehtivate põhikoolide ja gümnaasiumite riiklikes õppekavades (Põhikooli riiklik õppekava 2022, Gümnaasiumi riiklik õppekava 2021) ning seda ainet saab õpetada ka munitsipaal- ja riigikoolides. Tegu on usu- ja mõttevabaduse põhimõtetest lähtuva õppeainega, mis peaks edendama sallivust erinevate maailmavaadete suhtes ning edendama usulist kirjaoskust selle kõige laiemas tähenduses (Sooniste ja Schihalejev 2022). Riiklikus õppekavas on kirjeldatud viis usundiõpetuse kursust – põhikoolis iga kolme aasta kohta üks: 1. kooliastmes (1.–3. klass) kursus „Tavad, lood ja väärtused“, 2. kooliastmes (4.–6. klass) kursus „Väärtused ja valikud“, 3. kooliastmes (7.–9. klass) „Üks maailm, erinevad religioonid“ (Põhikooli riiklik

õppekava 2022, Lisa 9) ja gümnaasiumis (10.–12. klass) kaks kursust: „Inimene ja religioon“ ning „Eesti usuline maastik“ (Gümnaasiumi riiklik õppekava 2021, Lisa 8). Lisaks võib kool pakkuda kooli õppekava ja paikkonna eripärasid arvestavaid kursuseid, tingimusel, et see läheb kokku aine üldeesmärkidega. Ent see, kas, kellele ja mis tingimustel seda ainet õpetatakse, ei ole riiklikult reguleeritud, vaid on jäetud koolide otsustada.

Nende kahe aine erisus ei ilmne üksnes sisus, vaid eriti ja peasjalikult aine distsiplinaarses juurdumises – kas tegu on religiooniuringutel baseeruva usundiõpetuse ainega või pigem teoloogial baseeruva usuõpetuse ainega. Samuti erinevad ka nende ainete põhi-eesmärgid: usuõpetuse põhiliseks eesmärgiks on lapsi õpetada juurduma ühes traditsioonis, usundiõpetuses tutvustatakse erinevaid religioone nende võlude ja valudega, et lihvida õpilaste kriitilist ja empaatilist mõtlemist (Schreiner 2000; Alberts 2008).

Küsimusele, kui paljudes Eesti koolides ainet õpetatakse, on päris keeruline vastata, sest erinevad andmebaasid annavad sellele pisut erinevaid vastuseid. Ühelt poolt on kasutada Eesti Hariduse Infosüsteemile esitatud päringute vastused koolide kohta, kus õpetatakse ainet, mille nimi viitab, et seal tegeletakse religiooni(de)ga. Sellega osaliselt, kuid mitte päris kattuv on Haridus- ja Teadusministeeriumi aruannetest pärit koolide nimekiri, mille lõpetajate tunnistustel on rida vastava aine nimega. Nende põhjal võib öelda, et oluline hüpe koolide arvus oli pärast 2010. aastat, mil usundiõpetusest sai riiklikes õppekavades kirjeldatud aine. Koolide arv, kus ainet on õpetatud, kasvas umbes kolmandiku võrra ning seda õpetatakse igal aastal umbes 70 koolis (Schihalejev 2020). Selles arvus sisaldub ka kümnekond kristlikku ja waldorfkooli, kus õpetatakse usuõpetust. Viimastel aastatel on koolide arv olnud väikeste kõikumistega, aga suhteliselt stabiilne, eriti silmas pidades koolivõrgu reformi, kus eriti gümnaasiumite arv väheneb. Siiski ei õpetata ainet igas koolis, kus seda tehakse igal aastal. Kuna paljudes koolides on usundiõpetus gümnaasiumi astmel valikaine, mida õpilased võivad õppida olenemata sellest, mis klassis nad on, on mõistlik pidada arvestust kolme aasta kaupa koolide puhul, kus usundiõpetust õpetatakse. Õppeaastatel 2019/2020 – 2021/2022 on selliseid koole, kus õpetati mõnda nime- tuses selgelt religioonile viitavat ainet kokku 85 munitsipaal- või riigikoolis. Lisaks neile on veel 12 kristlikku kooli, kus toimub üldjuhul usuõpetus (Laanoja 2023; EHS 2022; EHS 2021; EHS 2020).

Inimeste hoiakud usundiõpetuse suhtes

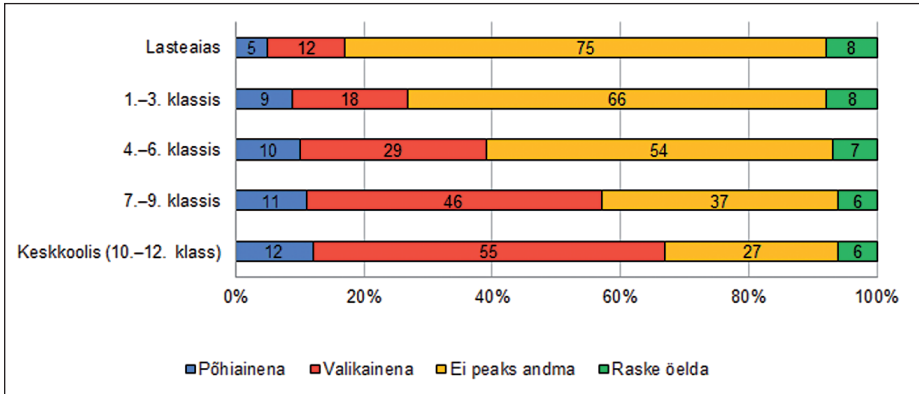
Nüüd, kus olukord usundiõpetusega on kaardistatud, saame tulla EEU 2020 uuringu andmete juurde. Religiooniõpetusega seotud küsimus oli juba eelmises (2015. aasta) uuringus. Tookord esitatud küsimus kõlas: „Millistes kooliastmetes peaks religiooniõpetuse aine kuuluma põhiainete hulka, millistes valikainete hulka ja millistes ei peaks seda õppeainet üldse õpetatama?“ (EEU 2015, K48).

Siin peab tähele panema kolme nüanssi. Esiteks, küsimuses on kasutatud terminit **religiooniõpetus**. Me ei tea, kuidas mõistsid vastajad seda terminit, sest seadustes seda kirjas ei ole. Küll aga on seda terminit kasutanud mitmed koolid ning see oli eelistatud termin enne usundiõpetuse liitmist riiklikesse õppekavadesse aastal 2010, mil hakati eelistama omakeelset terminit **usundiõpetus**². Teiseks küsiti EEU 2015 küsitluses vastajatelt nende hinnangut aine kohasusest **erinevas eas** lastele – alates lasteaiast ja kooliastmete kaupa gümnaasiumi lõpuni. Kolmandaks said vastajad valida iga eagrupi puhul kolme variandi vahel – **eristati põhi- ja valikaineid**, pakkudes vastustena kolme valikut: „ei peaks andma religiooniõpetust“, „valikainena“, „põhiainena“ ning lisaks vastusevariant „raske öelda“. Ankeedi koostamisel lähtuti nende valikute sõnastamisel ilmselt eeldusest, et põhiaine on erinevalt valikainest kohustuslik. Samas me ei tea, kas ankeedile vastajad seda samamoodi mõistsid. Teine keerukus 2015. aasta uuringu andmete interpreteerimisel on asjaolu, et me ei tea, kas vastajad pidasid religiooniõpetuse all silmas mitmeid usundeid õpetatavat ainet, mida tänastes seadustes nimetatakse usundiõpetuseks, või hoopis usuõpetust.

Tulemusi üldistades võib öelda, et 2015. aasta uuringus osalejad arvasid, et mida vanemas eas, seda enam võiks religiooniõpetus koolis olla. Valikuvariandi „*Ei peaks andma religiooniõpetust*“ valis lasteaiaealiste kohta 75% vastajatest, algklasside õpilastele ei soovinud seda ainet mitte mingil kujul 66%, 4.–6. klassis 54%, 7.–9. klassis 37% ning gümnaasiumis 27% vastajatest. Suuremat poolehoidu ainele näeme niisiis vanemas koolieas, aga eelkõige just valikainena: 46% vastanute hinnangul võiks religiooniõpetust õpetada valikainena põhikooli viimastes klassides ning 55% arvates võiks see nii olla

² Ka Pille Valk (2002) kasutas oma doktoritöös „Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon“ just seda terminit.

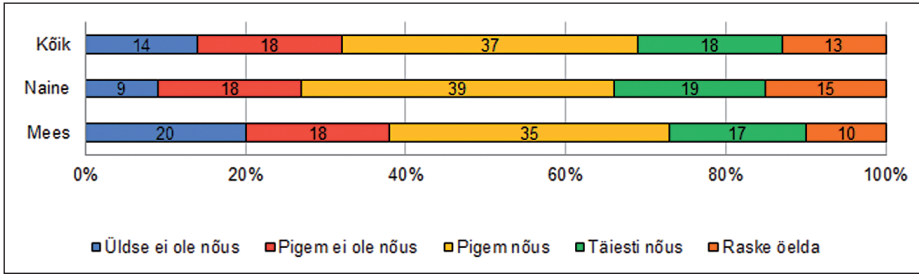
gümnaasiumis. Põhiainena pooldajate hulk oli ka gümnaasiumis, kus poolehoid on kõige kõrgem, kõigest 12% (joonis 1).

Joonis 1. Vastused küsimusele „Millistes kooliastmetes peaks religiooniõpetuse aine kuuluma põhiainete hulka, millistes valikainete hulka ja millistes ei peaks seda õppeainet üldse õpetatama?“ (EUU 2015, küsimus K48).

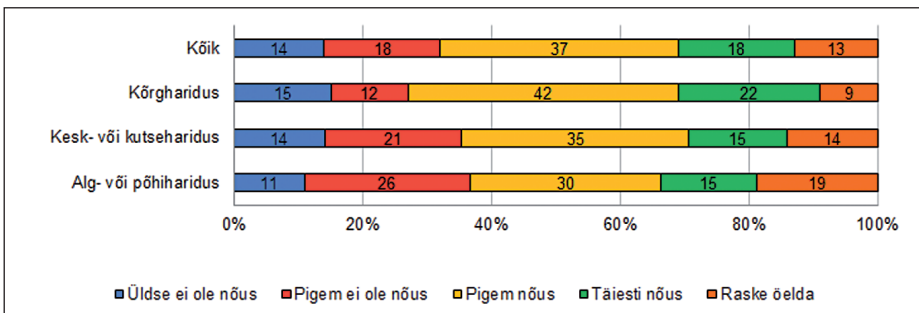
EUU 2020 uuringu samateemaline küsimus kõlas: „*Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?*“ Seega kasutati viimase EUU uuringu küsimuses riiklikus õppekavas olevat ainenimetust usundiõpetus ning selguse mõttes mitmeti mõistetavuse elimineerimiseks lisati ka märge selle kohta, et tegu on maailma usundeid tutvustava ainega. Seekord ei eristatud vanuserühmi ega pakutud variandina valikainet – ainult nõustumise määr sellise aine muutumisest **kohustuslikuks** (ehk eelmise küsitluse mõttes **põhi-**) aineks.

Usundiõpetuse kohta käivale küsimusele vastas 884 respondenti. EUU 2020 uuringu tulemuste järgi on nende hulk, kes nõustusid või pigem nõustusid, et selline aine võiks olla kohustuslik, 55%; vastu oli 32% vastanutest. See on võrreldes viie aasta taguse 12%-lise poolehoiduga gümnaasiumiastmes märkimisväärne aine soosingu tõus. Ilmselt mängis antud tõusule kaasa küsimuse sõnastuse muutus. Oli ju seekord selgem, milline on aine sisu, kuid ei saa välistada ka muutusi inimeste hoiakutes aine vajalikkuse suhtes. Naiste seas on poolehoid („Nõus“ või „Pigem nõus“ 58%) ja ka kahtlejate hulk (need, kes vastasid „Raske öelda“ 15%) pisut suurem kui meeste hulgas (vastavalt 52% ja 10%) (joonis 2).

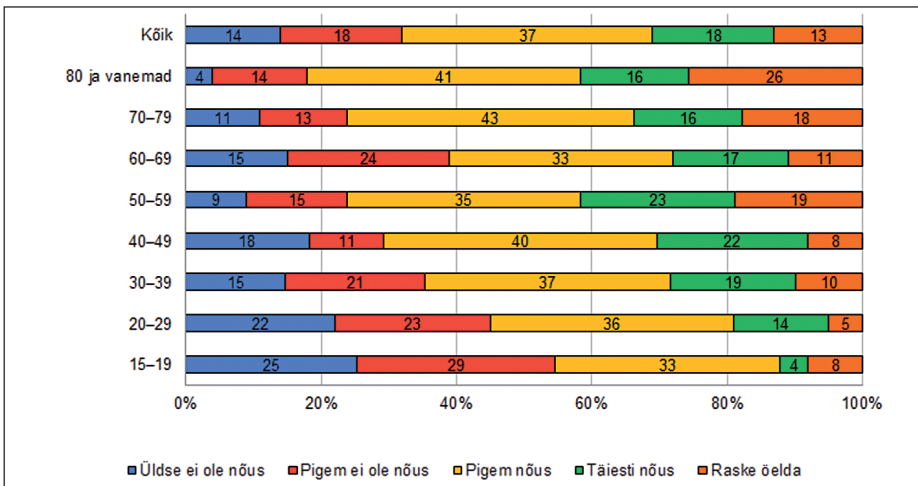
Joonis 2. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ soo lõikes (EUU 2020, 34 ja 39A).

Huvipakkuv on ka erinevate vastajate võrdlus vastavalt nende haridustasemele. Kõigist vastajatest olid alg- või põhiharidusega 12%, kesk- või kutseharidusega 51% ja kõrgharidusega 37% vastajatest. Kui kõrgharidusega inimeste seas oli väitega nõus või täiesti nõus 64% vastajatest, siis alg- või põhiharidusega vastajate seas vaid 45%. Ka kahtlejad (vastusevariant „Raske öelda“) oli kõrgharidusega vastajate hulgas tunduvalt vähem kui alg- või põhiharidusega vastajate seas (vastavalt 9% ja 19%) (joonis 3). Silmas pidades küsimuses sõnastatud aine fookust („maailma usundeid tutvustav“) on kõrgema haridusega vastanute suurem poolehoid pigem oodatav tulemus. Ühelt poolt peegeldab see hoiakut, et haritus mingis küsimuses on inimesele kasulik, ka siis, kui see puudutab religioone. Teisalt on viimase kolmekümne aasta jooksul religiooniga seotud kursusi õpetatud eelkõige gümnaasiumiastmes ja ka ülikoolides, mistõttu selle vastajategrupi sees on ilmselt enam neid, kes ainega on ka ise kokku puutunud.

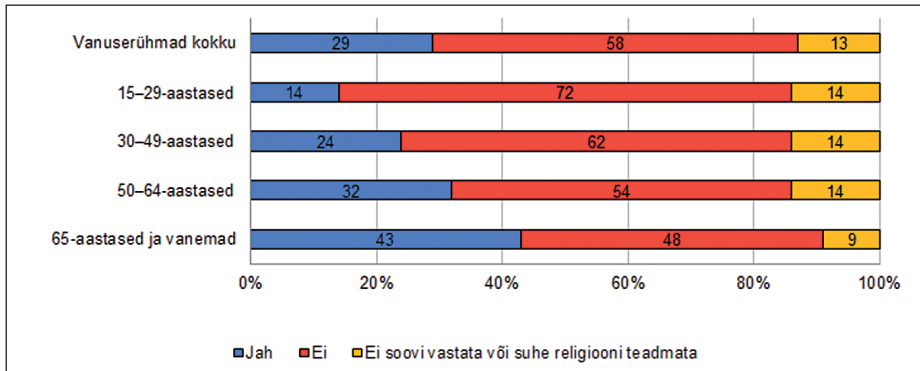
Joonis 3. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ hariduse lõikes (EUU 2020, küsimused 34 ja 39E).

EUU 2020 küsitlusele vastas inimesi väga erinevatest eagruppidest. Vanusegruppidest on kõige enam pooldajaid tänaste gümnasistide **lapsevanemate** põlvkonnas (40–49-aastaste seas oli pigem nõus või täiesti nõus 62% vastajatest). Vanemates vanuserühmades pole küsimus ilmselt aktuaalne ning ehk just seetõttu on ka kahtlejad enam (26% 80-aastaste ja vanemate grupis). Kõige skeptilisemad aine kohustuslikkuse osas on aga EUU 2020 valimis kõige nooremad küsitlusele vastajad (poolt 37%) (joonis 4). Siinjuures peab küll nimetama seda, et 15–19-aastaste grupis oli vaid 24 vastajat ning seetõttu üldistuste tegemine kogu eagrupidel pole kohane.

Joonis 4. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ vanuse lõikes (EUU 2020, küsimused 34 ja 39D).

Viimase Eestis läbi viidud rahvaloenduse andmed näitavad, et nooremates eärühmades on usuline enesemääratlus madalam kui vanemates (joonis 5, (Eesti Statistika 2021)), mistõttu võib noorte jaoks religiooni teema tunduda irrelevantne.

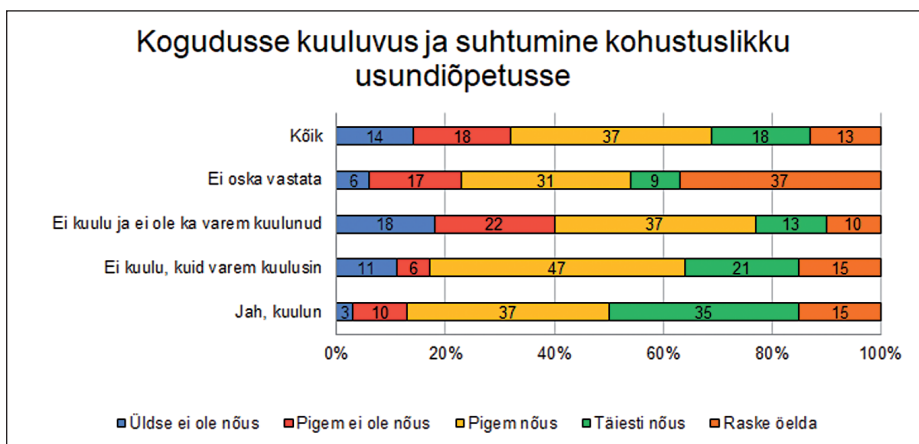
Joonis 5. Vastused rahvaloendus küsimusele „Kas Te peate omaks mõnda religiooni (usku)?“ vanuserühmade kaupa (Eesti Statistika 2021).

Siiski, inimese enda usuline määratlus ei pruugi olla otseses seoses usundiõpetusse suhtumisega. Küsimusele noorte hoiakutest ainesse aitab mõningast valgust heita 14–17-aastaste õpilaste hulgas läbi viidud rahvusvaheline REDCO uuring, mille raames 2008. ja 2012. a tehtud kordusuuringus viidi läbi küsitlus, milles osales Eestis üle 1600 väga erineva usuhariduse kogemusega koolinoore (Schihalejev 2009; Schihalejev, Soom ja Lehtsaar 2014).

Tollased uuringud andsid võimaluse võrrelda eri maadest pärit noorte hinnanguid nii kooli pakutavale religiooniharidusele kui ka nende suhtumist usulisse mitmekesisusse. Neil paluti valida eri väidetega nõustumise määr 5-pallisel skaalal. Eesti õpilased hindasid kooli rolli lugupidava suhtumise kujundamises, erinevate religioonide kohta teadmiste andmises ja religiooni teemadel arutlusoskuste kujundamise osas tunduvalt madalamaks kui uuringus osalenud noored teistest Euroopa riikidest (Kallioniemi *et al.* 2018). Eesti kogu valimi keskmiste vastuste puhul peame muidugi meeles pidama, et enamus vastajatest ei õppinud usundiõpetust. Kuna aga Eesti valimis oli piisav hulk neid, kes olid õppinud usu- või usundiõpetust ja kelle õppekavades ei olnud selleks eraldi ainet, siis see võimaldas Eestis eristada kolme gruppi, nimelt lisaks neile, kes pole ainet õppinud, ka usuõpetuse ja usundiõpetuse kogemusega õpilased. Kui heita pilk erineva haridusliku kogemusega õpilaste vastustesse, siis selgelt eristusid need, kes olid õppinud usundiõpetust: nad hindasid kooli rolli siin oluliseks, nagu tegid seda nende eakaaslased muudes riikides

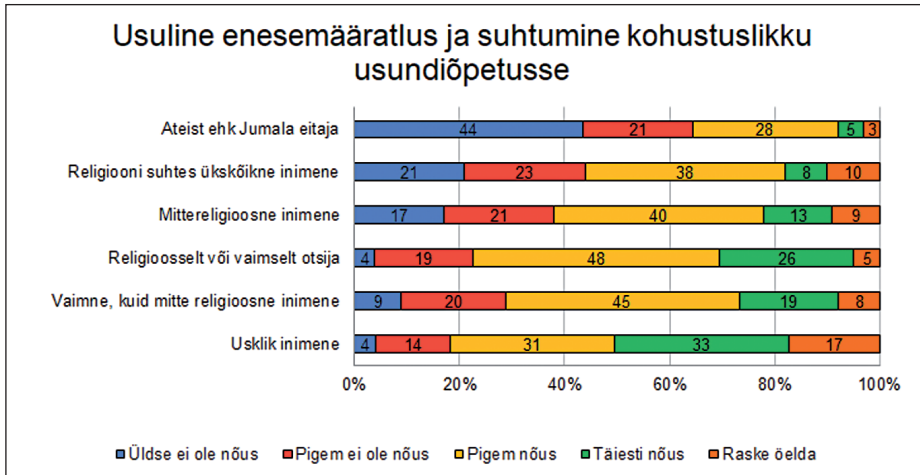
(Schihalejev 2012, 141–142). Seega saab järeldada, et kuigi noored inimesed, kes pole ainet õppinud, võivad usundiõpetusse suhtuda skeptiliselt, on nende suhtumine ainesse kiire muutuma pärast isiklikku kogemust sellega, enamasti toimub muutus selle aine väärtustamise suunas.

Naastes EEU 2020 uuringu tulemuste juurde, analüüsin järgnevalt, kuidas erinesid üksteisest erineva usulise kuuluvuse ja määratlusega inimeste suhtumised usundiõpetusse. Uuringu 11. küsimus kõlas: „Kas kuulute või olete varem kuulunud mõnda kogudusse või usuliikumisse?“ Seejärel oli inimestel võimalik valida kolme peamise vastusevariandi vahel („Ei kuulu ja ei ole ka varem kuulunud“, „Ei kuulu, kuid varem kuulusin“ ning „Jah, kuulun“, lisaks variant „Ei oska vastata“). Vastanutest 22% kuulus mõnda usuorganisatsiooni, 6% oli varem kuulunud, 68% ei ole kunagi kuulunud ning ligi 4% ei osanud vastata. Need, kes ise kuuluvad mõnda usuliikumisse, pooldasid enam usundiõpetuse kohustuslikkust („Pigem nõus“ või „Täiesti nõus“ 72%) võrreldes nendega, kes ütlesid, et nad pole kunagi ühtegi usku kuulunud (usundiõpetusega pigem või täiesti nõus 50%) (joonis 6). Märkimist väärib asjaolu, et usulise kuuluvuse märkinute seast olid suures osas kristlased.

Joonis 6. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ kogudusse kuuluvuse lõikes (EEU 2020, küsimused 34 ja 11).

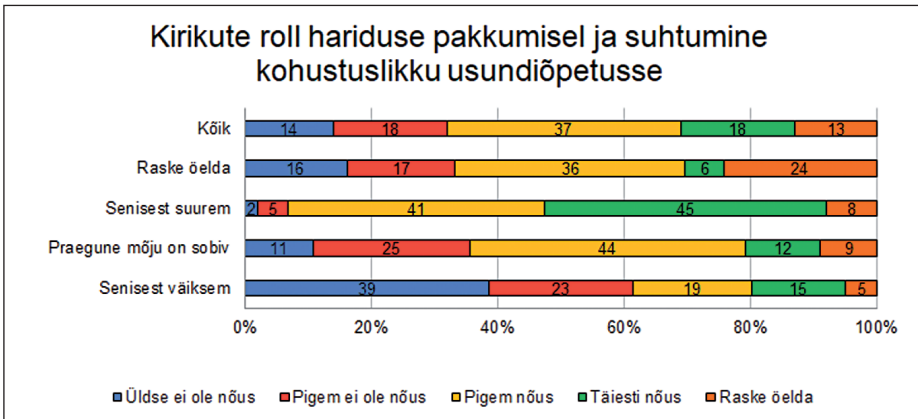
Teiseks aspektiks, mida antud küsimuse puhul lähemalt analüüsiti, oli vastaja maailmavaateline enesemääratlus. 6. küsimus kõlas: „Järgnevalt on nimetatud erinevate usuliste arusaamade ja maailmavaadete inimesi. Palun märkige, kelleks nendest Te iseennast võiksite pidada.“ Selle all oli pakutud rida vastusevariante alates ateistist lõpetades uskliku inimesega, kusjuures iga vastaja võis valida ka mitu vastusevarianti. Usklikuks inimeseks pidas ennast 22% vastajatest, vaimseks, kuid mitte religioosseks 27%, religiooselt või vaimselt otsijaks 9%, mitte-religioosseks 23%, religiooni suhtes ükskõikseks 20% ja ateistiks 9% vastajatest. Kui ennast usklikena määratlevate inimeste seas oli võrreldes teiste gruppidega kõige enam neid, kes ei osanud usundiõpetuse suhtes seisukohta võtta (17%) ja vähim ainega **mittenõustujaid** (18%), siis nõustujaid leidis enim religiooselt või vaimselt otsijate seas (74%) ning vähim ateistide seas (33%) (joonis 7). Ilmselt esimesed leiavad aines oma otsingute teel võimalikke pidepunkte ning teised tunnetavad ohtu, et usundeid käsitleva aine kaudu hakatakse õpilasi usuliselt mõjutama või peavad religiooni nähtusena kooli jaoks irrelevantseks.

Joonis 7. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ usulise enesemääratluse lõikes (EUU 2020, küsimused 34 ja 6).

Kõigi analüüsitud vastuste seas oli aga usundiõpetuse küsimusega seotud kõige enam hoiak kiriku rollist hariduses. EUU 2020 29.

küsimus kõlas: „Kui rääkida praegusest Eestist, siis milline peaks Teie arva-tes olema kiriku mõju järgmistes eluvaldkondades?“ Ühe valdkonnana üheksast (näiteks sisepoliitika, sotsiaalprobleemide ja kultuuri kõr-val) oli nimetatud „Usu- ja religioonialaste teadmiste ja hariduse pakkum-ine“. Seejuures ei täpsustatud küsimuses, millist konteksti (kirikut, kooli vm) on silmas peetud. Vastajad said iga valdkonna puhul valida kolme variandi vahel: kiriku mõju võiks olla selles küsimuses „senisest suurem“, „praegune mõju on sobiv“ ja kiriku mõju peaks olema „senisest väiksem“ (lisaks nagu ikka, et on „raske öelda“). Vastajatest 14% arvas, et see võiks olla senisest väiksem, 34% hindasid praeguse mõju sobi-vaks, 22% arvas, et see võiks olla senisest suurem ning 30% ei osanud öelda. Nende hulgas, kes arvasid, et kiriku roll hariduse pakkumisel võiks olla senisest suurem, oli ka usundiõpetuse pooldajate hulk suur-rim, nimelt 86%. Seevastu nende seas, kes arvasid, et kiriku roll võiks olla senisest väiksem, oli kohustusliku usundiõpetuse pooldajate hulk eelmise grupiga võrreldes üle kahe korra väiksem, nimelt 34% (joonis 8).

Joonis 8. Vastused küsimusele „Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?“ ja suhtumise löikes kiriku rolli osas hariduse pakkumisel (Euu 2020, küsimused 34 ja 29).

Just selles suhtumise erinevuses võib usundiõpetuse jaoks olla peidetud kahe teraga mõök: mida suurem on kiriku roll sedalaadi hariduse andmisel, seda enam see aine suhtes skeptilistes inimestes vastuseisu tekitab.

Võib muidugi küsida, kuivõrd saab siin neid kahte küsimust üldse ühendada. Kas kartustel, et kirikul võib siin mingi roll olla, on üldse alust? Tõepoolest, kui vaadata sõnavõtte avalikus meedias, siis on usundiõpetuse küsimuses kõige enam toetust avaldanud lisaks aine arendajatele ja usundiõpetuse õpetajatele (Schihalejev 2015; Jürgenstein 2015) justnimelt kirikud: Eesti Kirikute Nõukogu (Eesti Kirikute Nõukogu 2006) ja EELK peapiiskop (Viilma 2018; Kask 2021). Vaimulike huvi koolihariduse osas kaasa rääkida on olemas ka laiemalt. 2021. aastal viis antud artikli autor läbi EKNi tellimusel küsitluse EKNi liikmeskirikute vaimulike seas sellest, milline on nende koostöö koolidega ja milline see nende hinnangul olla võiks. Küsimustikule vastas 67 vaimulikku ning neilt küsiti, millist koostööd nad koolidega teevad. Vastajate arv on suurte üldistuste tegemiseks kindlasti pisut väike, küll aga olid kaetud erinevad Eesti maakonnad ja erinevad konfessioonid, vastajaid oli nii vene kui eesti keeles teenivate vaimulike seast, nii et ettevaatlikult võib teatud suundumusi siiski visandada. Ilmselt jätsid küsimustikule vastamata eelkõige need vaimulikud, kellel puudub koolidega igasugune koostöö. Eelkõige toodi välja kristlike koolidega tehtavat koostööd. Osas kirikutes käisid koolid jõulude ajal külas, teistel puhkudel kutsuti vaimulikke koolidesse rääkima. Kaheksa küsitlusele vastanud vaimulikku töötas õpetajana – lisaks religioonile õpetati filosoofiat, meediat või võõrkeeli, inimeseõpetust ja (kunsti)ajalugu. Ühe erandiga oli koolis õpetavatel vaimulikel ka õpetaja kutse olemas. Lisaks küsisin nende huvi kohta koolis usundiõpetust õpetada ning 24 vastajat ilmutas oma soovi seda teha, enamasti gümnaasiumiastmes (Schihalejev 2021).

Arutelu

Kui meenutada seda, kes olid usundiõpetuse suhtes kõige skeptilisemad, siis ilmselt nende hulgas, kes arvavad, et kiriku roll avaliku elu sfääris ja sealhulgas ka hariduse andmisel peaks olema senisest väiksem, tekitab vaimulike huvi kaasa rääkida usundiõpetuse küsimuses veelgi enam kahtlust.

Siiski, ma ei taha väita, et kirikuinimeste toetus usundiõpetusele oleks probleem, nagu seda vahel ajakirjanduses ja kommentaariumites on väidetud. Ka vaimulikud on võimelised usundiõpetust andma juhul, kui neil on vastav kvalifikatsioon. Arvan pigem, et tuleb võtta

väga tõsiselt EEU 2020 ennast usuliselt määratlevate inimeste muret, et religiooniga seotud ainet paljudes Eesti koolides ei õpetata. Võiks ju öelda, mis seal ikka, ei saa religiooniharidust, mis siis? Said ju selleta hakkama mitmed nõukogude perioodil üles kasvanud põlvkonnad. Pealegi, tänastele noortele pole religioon nii oluline, kui see võis olla sada aastat tagasi, mil usuõpetus eesti koolides rahvahääletuse tulemusel taastati. Kuid 100 aasta jooksul on oluliselt muutunud nii aine, mille põhisisu on nihkunud kristluse mõistmiselt religioonide tundmisele, kui ka Eesti usuline maastik. Just olukorras, kus Eestis on iga ennast usuliselt määratlev inimene vähemuses, on usundiõpetusel üha olulisem roll vastastikuse mõistmise ülesehitamisel.

Eelpool nimetatud REDCO uuringus küsiti lisaks usuhariduse küsimustele ka õpilaste suhtumist usulisse mitmekesisusse ja endast erineva maailmavaatega inimestesse. Eesti õpilased paistsid silma sellega, et nad teiste maade noortest vähem nõustusid lausega, et nad respektierivad inimesi, kes usuvad. Lisaks arvasid noored, et õpilane, kes näitab välja oma usulisi tõekspidamisi, võib saada pilkealuseks (Schihalejev 2009, 133–134). Üheski teises uuringus osalenud riigis ei olnud neid õpilasi, kes selle väitega nõus olid, enam kui neid, kes sellega ei nõustunud. Ka hilisem uuring, mis viidi läbi Eestis, Rootsis ja Soomes, näitab usulist enesemääratlust riskifaktorina koolikiusu ohvriks saamisel (Schihalejev, Kuusisto ja Vikdahl 2020). Samas, kui hinnati usundiõpetuse mõju õpilaste hoiakutele, siis seda sai täheldada eelkõige just usklikte suhtes respekti väljendavate lausete osas, kus usundiõpetust õppinud õpilased väljendasid suuremat tolerantsust (Schihalejev 2012, 140). Nagu eespool mainitud, on usundiõpetuse üheks eesmärgiks sallivuse kujundamine. Kuna hoiakute muutumine on keerukas ja ajamahukas protsess, ei tasu ühelt väiksemahuliselt ainult kiireid ja suuri muutusi oodata, kuid oma panuse see siiski annab.

Tulles tagasi artikli alguses kirjeldatud usu- ja usundiõpetuse erinevuste juurde, on seni veel üks ja ehk kõige olulisem aspekt käsitlemata. Nimelt, **usuõpetuse** puhul võib eeldada, et olulised otsused aine eesmärkidest ja sisust teeb vastava usu organisatsioon, silmas pidades muidugi ka laste psühholoogilist ja arengulist valmisolekut ning oskusi. **Usundiõpetuse** üle peaks aga vastutust kandma ja otsuseid tegema riik oma haridusinstitutionide kaudu, et tagada aine tasakaalustatud käsitus. Juhul, kui riik siin oma juhtpositsioonist loobub

ning usundiõpetuse küsimuses võtab eestkõneleja rolli endale kirik (või mistahes muu usuline organisatsioon), võib sellest aine jaoks olla rohkem kahju kui kasu, sest nõnda seab ta aine erapooletuse tugeva kahtluse alla. Eesti riik ongi võtnud mitmete rahvusvaheliste lepetega kohustuse tagada usuline kirjaoskus, käsitleda üldhariduses religioone viisil, mis edendab vastastikust lugupidamist ning üksiteisemõistmist (Committee of Ministers of Council of Europe 2008; European Ministers of Education 2003).

Iseseisvumise taastamise järel, aga vahel ka viimastel aastatel on üksikud inimesed argumenteerinud õigusliku järjepidevuse alusel, et Eesti koolides peaks 1923. aasta referendumile toetudes olema usuõpetus. Ilmselt saja aasta tagusest inspireerituna algatas 2023. aasta lõpus petitsiooni usundiõpetuse kohustuslikuks tegemisest ka EELK (Tiitus 2023³). Dr Pille Valk esitas aga oma uuringutes, mis päädisid tema doktoritööga, küsimuse: milline on see õpetus, mida vajaksid 21. sajandi eesti koolid (Valk 2002). Ta arvas, et vahepealset aega ei saa teha olematuks, uues ainekavas on vaja arvestada ühiskonnas toimunud muutustega ning suuresti just tema töö tulemusel sai usundiõpetus ka riiklikesse õppekavadesse. Ehkki pärast ainekava vastuvõtmist on koolitatud õpetajaid ning välja antud mitmeid õppematerjale, on areng olnud aeglane. Täna õpetatakse rohkem kui sajas koolis usu- või usundiõpetust, samas on palju koole, kus religioone käsitlevat ainet ei õpetata. Väikese turu tõttu puudub kirjastustel valmidus anda välja piisava sagedusega kvaliteetseid materjale, samuti puudub (tulevastel) õpetajatel motivatsioon võtta ette vabatahtliku staatusega väiksemahulise aine õpetamiseks suuremahuline kutseõpingute kadalipp.

Niisiis, peamine probleem ei ole kiriku või religiooni suhtes positiivselt meelestatud inimeste poolehoid. Usundiõpetuse mainet religioonikaugete inimeste hulgas õõnestab pigem riigi loidus omale rahvusvahelistes lepetes võetud kohustuste täitmisel. Globaliseerivas maailmas, kus inimeste kokkupuuted erinevate religioonidega nii migratsiooni kui ka reisimise intensiivistumise tõttu järjest kasvavad, pole erinevate usundite kohta õppimine enam võimalus, vaid kohustus. Kasvanud elanikkonna toetus näitab, et aeg on küps (riigil, koolidel), et võtta tõsise(ma)lt riiklikus õppekavas antud võimalust seda ainet õpetada.

³ Antud artikkel valmis suuresti enne rahvaalgatuse toimumist ning viide sellele on lisatud vahetult enne artikli ilmumist.

Kasutatud kirjandus ja muud allikad

- Alberts, Wanda. 2008. „Didactics of the Study of Religions“. *Numen* 55 (2/3): 300–334. <https://doi.org/10.1163/156852708X283087>
- Committee of Ministers of Council of Europe. 2008. *Dimension of religions and non-religious convictions within intercultural education – Recommendation CM/Rec(2008)*. Strasbourg: Council of Europe. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4
- Eesti Kirikute Nõukogu. 2006. „EKN religiooniõpetuse platvorm“. Muudetud 16. novembril 2006. *Eesti Kirikute Nõukogu. Töövaldkonnad. Haridustöö*. http://www.ekn.ee/inc.toovaldkond.php?lehe_id=6&alamlehe_id=2
- EHIS. 2020. *Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2019/20. õppeaastal. Vastus Olga Schihalejevi päringule (04. juuli)*.
- EHIS. 2021. *Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2020/21. õppeaastal. Vastus Olga Schihalejevi päringule (22. aprill)*.
- EHIS. 2022. *Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2021/22. õppeaastal. Vastus Olga Schihalejevi päringule (06. detsember)*.
- European Ministers of Education. 2003. *Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy*. Paris: Council of Europe.
- Feldveber, Gertie. 2021. *Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis. Eel-uuring*. BA töö. Tartu Ülikool.
- „Gümnaasiumi riiklik õppekava.“ 2021. *Riigi Teataja I*, 23.04.2021, 11. <https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021011>
- Eesti Statistika. *RL21454: Vähemalt 15-aastased usu, soo, vanuserühma, rahvuse ja elukoha järgi*. 2021. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus__rel2021__rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad__usk/RL21454
- „Erakooliseadus.“ 2019. *Riigi Teataja I*, 19.03.2019, 85. <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019085>
- Härm, Silja. 2021. *Eesti gümnaasiumiastme usundiõpetuse õpetajate professionaalsed valikud usundiõpetuse õpetamisel*. *Dissertationes Theologiae Univesitatis Tartuenss*, 42. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Härm, Silja ja Olga Schihalejev. 2019. „Isetehtud või riiklik ainekava?

- Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud“. *Usuteaduslik Ajakiri* 75 (2): 91-117. [https://usuteadus.ee/wp-content/uploads/2019_2%20\(75\)/H%C3%A4rm-Schihalejev.pdf](https://usuteadus.ee/wp-content/uploads/2019_2%20(75)/H%C3%A4rm-Schihalejev.pdf)
- Jürgenstein, Toomas. 2015. „Tänapäevase maailma mõistmisel ei saa usundiõpetuse potentsiaali alahinnata“. *Postimees*, 14. juuli, toim Toomas Randlo. <https://arvamus.postimees.ee/3260221/toomas-jurgenstein-tanapaevase-maailma-moistmisel-ei-saa-usundiopetuse-potentsiaali-alahinnata>
- Kallioniemi, Arto, Olga Schihalejev, Arniika Kuusisto ja Saila Poulter. 2018 „Estonian and Finnish Pupils' Experiences of Religious Issues and Views on the Place of Religion in School“. *Religion & Education* 45 (1): 73-88. DOI: <https://doi.org/10.1080/15507394.2017.1355176>
- Kask, Toomas. 2021. *Peapiiskop Urmas Viilma: Eesti vajab usuharidust*. 28. detsember. <https://www.postimees.ee/7417519/peapiiskop-urmas-viilma-eesti-vajab-usuharidust>
- Käpp, Triin. 2021. *Kristlik väärtuskasvatus kristlikes koolides ning kristlike koolide roll Eesti ühiskonnas 21. sajandi algul*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 41. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Laanoja, Priit. 2023. *Vastus Olga Schihalejevi päringule usundiõpetust õpetavatest koolidest* (05. jaanuar).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 2005. *Recommendation 1720: Education and religion*. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17373&lang=en>
- „Põhikooli riiklik õppekava.“ 2022. *Riigi Teataja I*, 12.04.2022, 10. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112042022010>
- Schihalejev, Olga. 2009. *Estonian Young People, Religion and Religious Diversity: Personal Views and the Role of the School*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 17. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Schihalejev, Olga. 2012. „Kas usundiõpetust peaks kartma?“ *Eesti piirkondlik areng*. 2012. *Regional Development in Estonia*, toim Ene Narusk, 135-150. Tallinn: Statistikaamet. https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Eesti_piirkondlik_areng_2012.pdf
- Schihalejev, Olga. 2015. „Usundiõpetuse võlud ja hirmud“. *Postimees*, 16. juuli, toim Toomas Randlo. <https://arvamus.postimees.ee/3263215/olga-schihalejev-usundiopetuse-volud-ja-hirmud/comments>
- Schihalejev, Olga. 2020. „Usualasest haridusest Eesti koolides aastal

- 2020“. *Kristlik haridus ja kasvatus*. Eesti Kirikute Nõukogu. <http://haridus.ekn.ee/wp-content/uploads/2020/06/Schihalejev-2020.pdf>
- Schihalejev, Olga. 2021. *Usundiõpetuse õpetajate ja EKN vaimulike küsitluse tulemused, uuringu raport*. Käsikiri, Tartu.
- Schihalejev, Olga, Arniika Kuusisto, Linda Vikdahl ja Arto Kallioniemi. 2020. „Religion and children’s perceptions of bullying in multicultural schools in Estonia, Finland and Sweden“. *Journal of Beliefs and Values* 41 (3): 371–384. DOI: <https://doi.org/10.1080/13617672.2019.1686732>
- Schihalejev, Olga, Kaido Soom ja Tõnu Lehtsaar. 2014. „Religious Education in Estonia – Between Fears and Expectations“. *Religious Education Journal of Australia* 30 (1): 24–30.
- Schreiner, Peter. 2000. *Religious Education in Europe: A Collection of Basic Information about RE in European Countries*. Münster: Comenius Institut.
- Sooniste, Aleksandra ja Olga Schihalejev. 2022. „Religious Literacy in National Curricula of Estonia“. *Religions* 13 (5): 411. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13050411>
- Tiitus, Marko. 2023. „Ettepanek korraldada rahvahääletus usundiõpetuse lülitamiseks põhikooli ja gümnaasiumi kohustuslike õppeainete hulka“. *Rahvaalgatus.ee* <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/1088-ettepanek-korraldada-rahvah%C3%A4%C3%A4letus-usundi%C3%B5petuse-l%C3%B5litamiseks-p%C3%B5hikooli-ja-g%C3%BCmnaasiumi-kohustuslike-%C3%B5ppeainete-hulka>
- Valk, Pille. 2002. *Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Valk, Pille. 1997. *Ühest heledast laigust eesti kooli ajaloos: Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918–1940*. Tallinn: Logos.
- Valge, Jaak. 2016. „Tee esimese rahvahääletuseni“. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 4: 60–77. <https://www.ra.ee/tuna/wp-content/uploads/valge-jaak-tee-2016-4-1.pdf>
- Viilma, Urmas. 2018. „Usundiõpetuse puudumine ajab eestlased esoteerika rüppe“. *ERR. Arvamus*. 13.11, toim Rain Kooli. <https://www.err.ee/876591/urmas-viilma-usundiopetuse-puudumine-ajab-eestlased-esoteerika-ruppe>